

Den känsliga intervjun

Reflektioner kring intervjuer om känsliga ämnen

Många ämnen kan anses känsliga att tala om, inte minst inom det kriminologiska fältet. Vare sig en person är offer, förövare, vittne eller på annat sätt gjort erfarenheter inom området uppfattas dessa erfarenheter ofta som känsliga att beröra och tala om. I denna artikel kommer att jag diskutera och förhålla mig kritiskt till en del av de råd som finns om hur känsliga ämnen bör hanteras i intervjustudier. Jag kommer också att använda några illustrativa exempel från det kriminologiska området, främst hämtade från min egen forskning men också från John Braithwaites (1984) undersökning av korruption inom läkemedelsindustrin.

I mitt avhandlingsarbete för några år sedan gjorde jag intervjuer med svenska och danska biståndsarbetare på temat korruption inom bistånd (Thelander, 2006). Även detta kan betraktas som ett känsligt ämne att tala om, särskilt om man blir ombedd att tala om sina egna erfarenheter, eftersom det rör sig om handlingar som kan vara olagliga eller åtminstone omoraliska. Känsligheten i ett ämne bör dock betraktas som *potentiell*. Den är inte essentiellt inneboende i själva ämnet utan bör snarare ses som ett resultat av samspelet i den sociala situationen. Det kan inte förutsättas på förhand att ett ämne alltid, för alla och i alla sammanhang är känsligt. Ett ämne (eller en händelse) är inte känsligt utan *görs* känsligt under samtalets gång: "[...] the delicate and notorious character of an event is constituted by the very act of talking about it cautiously and discreetly" (Bergmann, 1992, s. 154).⁵¹

Antagandet att ett visst ämne är känsligt leder lätt till att man som forskare betraktar intervjupersonerna som ovilliga att diskutera ämnet ifråga och dessutom benägna att inte berätta om vissa saker eller rentav att ljuga. Att intervjupersoner kan vara motvilliga att tala om vissa saker har sedan länge diskuterats som ett intervjumetodologiskt problem. Howard Becker och Blanche Geer (i Adler & Adler, 2001) skrev redan 1969 om intervjupersoners ovilja eller rentav oförmåga att diskutera vissa frågor: "Frequently, people do not tell an interviewer all the things he might want to know" (Adler & Adler, 2001, s. 515). Enligt W. Michael Reisman (1979, s. 11) som

51 Därmed vill jag inte hävda att alla ämnen har samma sannolikhet att bli behandlade som känsliga. Det är mer troligt att korruption kommer att behandlas och uppfattas som ett känsligt samtalsämne än om samtalet handlar om vädret. Men helt säkert kan man inte vara, vare sig beträffande ett ämnes potentiella okänslighet eller dess potentiella känslighet.

skrivit om mutor är det så att en del av dem som själva ger mutor, eller är väl insatta i den sortens verksamhet, aldrig kommer att vilja berätta om det.

Men det är inte det enda möjliga förhållningssättet, även om det spontant naturligtvis ligger närmast till hands att tänka sig en sådan motvillighet. Reisman talar om vad han kallar "the braggadocio factor" ("braggadocio" kan översättas med "skrytsam" eller "skrävlande"). En del intervjupersoner kan tänkas överdriva när de beskriver sina erfarenheter för att demonstrera sitt mod eller sitt oberoende inför intervjuaren, just för att det rör sig om handlingar som kan anses vara tabubelagda. En person kan alltså tänkas överdriva eller skryta om sina erfarenheter lika väl som att utelämna eller underbetona dem.

Biståndsarbetaren Kaj (samtliga namn i texten är fingerade), som jag intervjuade i samband med mitt avhandlingsarbete, beskriver mutor som mycket vanligt förekommande i länderna där han arbetar med bistånd men säger samtidigt att han själv aldrig betalat ut någon muta. Detta kan då betraktas som ett sätt för Kaj att presentera sig själv (Goffman, 2009) som orubblig och karaktärsfast, oavsett om framställningen är verklighetsgrundad eller inte. Det anses i de flesta situationer vara moraliskt eftersträvansvärt att inte betala mutor och ju mer Kaj beskriver omgivningen som korrupt, desto hederligare framstår han själv. Hans presentation av sig själv som "omutbar" är på det sättet beroende av och tydliggörs i kontrast till en möjligen överdriven, eller i varje fall knappast underbetonad, beskrivning av hur allting i länderna där Kaj arbetar med bistånd genomsyras av mutor (se Thelander, 2006, s. 70).

Hanterandet av känsliga ämnen

Det finns ett antal råd för hur man som intervjuare bör prata med en intervjuperson om ett känsligt ämne. Dessa råd verkar dock förutsätta att man redan "vet" att ämnet som ska behandlas är känsligt. För att belysa de konventioner som tycks vara rådande inom detta område börjar jag med att diskutera artikeln *Conducting the Sensitive Interview* (Winkler, 1995). I denna ger artikelförfattaren Kathleen Winkler några råd för den som ska intervju en person om ett känsligt ämne. Enligt min uppfattning är dessa råd inte unika för Winkler, utan speglar snarare utbredda föreställningar om hur känsliga ämnen bör hanteras under intervjuer. Men jag använder Winklers råd som utgångspunkt för den efterföljande diskussionen, eftersom de är tydligt formulerade och därför lämpliga som startpunkt för vidare reflektioner i ämnet.⁵²

Grundregeln är enligt Winkler att intervjuaren bör ha respekt för den som intervjuas. Intervjupersonen är inte skyldig att svara, utan man ska som intervjuare respektera om intervjupersonen säger att "det där vill jag inte prata om". Däremot kan en väl genomförd intervju enligt Winkler ibland ha en terapeutisk effekt: "A skilled

---

52 Winkler är journalist snarare än forskare, vilket gör att hennes infallsvinkel blir något annorlunda. Men jag tror ändå att hennes artikel är illustrativ för hur intervjuer om känsliga ämnen ofta betraktas även i forskningssammanhang.

and sympathetic interviewer, on the other hand, will not only elicit a moving story from the subject, but may actually help him or her come to terms with an experience kept hidden or repressed for years” (Winkler, 1995, s. 1).

Här bör det påpekas att de känsliga ämnen som Winkler talar om ofta gäller någon form av personliga traumatiska upplevelser, till exempel en mördad familjemedlem, missbruksproblem eller en abort. Det är alltså inte riktigt samma typ av känsligt ämne som det eventuella givandet eller tagandet av mutor, men det finns likheter så till vida att intervjuaren förutsätter en viss motvilja eller olust från intervjupersonens sida när det gäller att diskutera ämnet. Nedan följer, i förkortad form, några av Winklers råd:

- Förberedelser är viktiga, ta i förväg reda på så mycket som möjligt om personen du ska intervjua.
- Om du märker att intervjupersonen är utpräglad nervös, låtsas inte som ingenting utan säg ”jag förstår att det här känns svårt för dig, men det kommer att bli bättre efter en stund”.
- Börja med generella, mindre hotfulla frågor som ”berätta lite om dig själv” för att sedan närma dig de mer känsliga aspekterna.
- Rör dig gradvis i kronologisk ordning genom de delar av personens liv som är relevanta för berättelsen. Om intervjupersonen kommer bort från ämnet, säg ”vi kan prata om det senare, men nu vill jag höra mer om...”.
- När det är dags för att ta upp det känsliga ämnet, varna intervjupersonen genom att säga ”jag måste nu ställa några mer specifika frågor kring det som hände”.
- Ge din intervjuperson gott om tid för att besvara frågorna. Om han eller hon slutar prata, säg till exempel ”det där måste ha varit svårt för dig, vad hände sen?”. Låt hela tiden rösten vara varm och deltagande.
- Inta aldrig en fördömande attityd till det som intervjupersonen säger. Formuleringar i stil med ”men hur i all världen kunde du göra så?” är givetvis förbjudna, men förbudet gäller även mer subtila gester eller verbala uttryck, oavsett hur motbjudande du än kan finna intervjupersonens yttranden.

Winklers råd kan spontant te sig rimliga men kan likväl ifrågasättas på flera punkter. Hon förespråkar en inledning med allmänna och mindre hotfulla frågor där man sedan gradvis närmar sig intervjuens förmodat mer känsliga delar. Till en början ska alltså det känsliga ämnet *undvikas*. Detta är en etablerad samtalsregel och som sådan är den oftast giltig inte bara vid intervjuer utan även under vardagliga samtal, särskilt vid samtal med främlingar eller personer man inte känner så väl. Man bör inte inleda en konversation med att ta upp kontroversiella samtalsämnen utan det ska ”kallpratas” först.

Och det är ju möjligt att det ofta blir ett bra resultat om man som intervjuare följer denna grundläggande regel. Intervjupersonen känner sig trygg och det kan i bästa fall skapas ett förtroende i intervjurelationen genom det inledande småpratet. Kriminologen Carl B. Klockars (1974, s. 219 ff) menar att han i sin studie av hälare hade framgång med en sådan strategi i kontakten med sin centrala intervjuperson,

den professionelle hällaren Vincent. Klockars väntade i tre månader innan han kände att det var läge att under intervjuerna mer ingående tala om dennes kriminella aktiviteter. Det förtroende som etablerades under denna tid anser Klockars var helt nödvändigt. Men det kan faktiskt vara så att strategin likväl var överdrivet återhållsam, särskilt eftersom Vincent redan vid deras första möte berättade för en förbluffad Klockars om sin häleriverksamhet: ”Frankly, I was overwhelmed. I had expected caution” (Klockars, 1974, s. 217).

Med tanke på att Vincent var aktivt kriminell är det möjligt att tillvägagångssättet i detta fall trots allt var befogat. Men det är inte självklart att det *alltid* måste vara så. Det går mycket väl att tänka sig att det skulle kunna vara effektivt att ”överraska” en intervjuperson med att direkt ta upp det förmodat känsliga ämnet. En sådan strategi kan vara värd att pröva men kräver givetvis fingertoppskänsla från intervjuaren. Det bör också påpekas att det inte enbart är av hänsyn till intervjupersonen som man under intervjun ofta dröjer med att behandla de potentiellt känsliga aspekterna. Även intervjuaren kan tveka och vara motvillig till att beröra dessa. Här verkar Winkler utgå från att det som är känsligt för intervjupersonen är okänsligt för intervjuaren, även om hon senare i någon mån modifierar detta genom att nämna att intervjun kan vara känslomässigt ansträngande för både intervjuaren och den intervjuade.

Winkler förespråkar en tämligen hård styrning av intervjun från intervjuarens sida. Intervjun ska behandla händelserna i kronologisk ordning. Här är jag mer kritisk; en alltför hård styrning riskerar snarare att hämma intervjupersonen. Det är troligen inte en lyckad strategi att på detta sätt försöka styra när intervjupersonen ska få lov att prata om saker som han eller hon vill diskutera. Då är det bättre att vara följsam som intervjuare och låta intervjupersonen själv bestämma i vilken ordning som händelserna ska tas upp. Visserligen är även kronologin en etablerad samtals- och berättarkonvention, men den gode berättaren tillåter sig ibland att bryta mot denna regel och det bör intervjuaren även låta intervjupersonen göra. Graden av strukturering av en intervju kan naturligtvis variera beroende på forskningssyftet, men oftast tror jag att ett mer öppet och följsamt förhållningssätt är att föredra (jfr. Hammersley & Atkinson, 2007, s. 117 ff).

En annan aspekt är att analysen av en berättelses kronologi kan ge ledtrådar om hur intervjupersonen ser på orsakssambanden i berättelsen. Om vi säger ”först hände A, sedan hände B” ligger det nära till hands att dra slutsatsen att vi därmed också antyder ett orsakssamband mellan A och B. Detta behöver naturligtvis inte vara ett verkligt orsakssamband utan det kan vara endast skenbart, kanske är det rentav en medveten retorisk poäng från intervjupersonens sida. Men om vi följer Winklers råd alltför nitiskt omintetgörs möjligheterna till en sådan analys.

När det gäller eventuella fördömande yttranden från intervjuarens sida är Winkler sträng; dessa är helt enkelt förbjudna. Denna uppfattning ligger väl i linje med den konventionella bilden av den ”objektive” eller ”neutrale” intervjuaren; den som ställer frågor och observerar men som själv intar en avvaktande och neutral hållning för att inte påverka resultatet av intervjun (jfr. Holstein & Gubrium, 1995; Fontana, 2001).

Även här måste jag göra invändningar mot Winklers råd. Om de tidigare råden – småprata först, följ en kronologisk form – varit förankrade i etablerade samtalskonventioner så rekommenderas här istället ett *brott* mot dessa konventioner. Sällan finner vi inom andra områden än intervjumetodiken förväntningar om att acceptera ”allt” den andre säger och hålla inne med avvikande uppfattningar eller kritiska kommentarer. Detta är något främmande för det vardagliga samtalet, åtminstone så länge samtalet äger rum mellan två någorlunda jämspelta parter. Där utbyts åsikter som ofta kan stå i konflikt med varandra; den som bara säger ”jaha”, ”mm” och ”jag förstår” blir förmodligen betraktad som oengagerat likgiltig, en tråkmåns eller bådadera. Men den traditionella intervjun präglas ofta av ett uttalat accepterande och konfliktundvikande förhållningssätt från intervjuarens sida.

Winkler betonar således att intervjuaren bör uttrycka en form av acceptans under intervjun. Drastiska eller kontroversiella uttalanden från intervjupersonen kan emellertid även betraktas som en utmaning – ”vad säger du *nu* då?” – det kan då uppfattas som märkligt och onaturligt om intervjuaren inte går i någon form av svaromål. Ändå kan det tilläggas att konventionen om den neutrala intervjuarrollen är så stark att eventuella avsteg från denna måste göras med viss försiktighet. Intervjupersonen förväntar sig oftast att inte bli motsagd utan ser intervjun som ett tillfälle att äntligen få ”säga sitt”. Relationen i intervjun kan då störas om intervjuaren förefaller överdrivet konfliktbenägen eller helt enkelt bara tar för stor plats i samtalet. Även här krävs alltså fingertoppskänsla för den intervjuare som vill bryta mot konventionerna.

När det gäller intervjuer i forskningssammanhang tror jag att konventionen om intervjuarens objektivitet och neutralitet främst bör betraktas som ett uttryck för en viss kunskapsteoretisk hållning, där intervjun mer eller mindre direkt antas återspegla intervjupersonens verklighet. Intervjupersonen ses som ett ”vessel of answers” (Holstein & Gubrium, 1995, s. 7 f): ett ”kärn” fyllt med relevanta svar och fakta hämtade direkt från hans eller hennes erfarenheter. Om forskaren på något sätt tillåter sig att ge avkall på neutraliteten tänker man sig att det kan leda till en snedvridning eller kontamination av det empiriska materialet – plötsligt kan det bli osäkert *vems* verklighet det egentligen är som återspeglas under intervjun.

Intervjuaraffekten

För att ge en tydligare empirisk anknytning till diskussionen vill jag ge ett par exempel på min egen intervjuarroll från mitt avhandlingsarbete (Thelander, 2006). I efterhand har jag insett att jag genom mitt agerande under intervjuerna med biståndsarbetare bidrog till att göra ämnet ”mutor” känsligt, kanske i onödan. Redan under den period när jag genomförde intervjuerna lade jag märke till att jag, framför allt i de inledande intervjuerna, uttryckte mig försiktigt när mina frågor handlade om biståndsarbetarnas egna erfarenheter av mutor och korruption i samband med biståndsarbete.

Intervjun inleddes oftast med att jag bad biståndsarbetaren presentera sig och berätta var han eller hon hade arbetat med bistånd. Ibland tog intervjupersonen redan i början av intervjun själv upp ämnet "mutor", sannolikt eftersom jag vid mina inledande kontakter med intervjupersonen berättat att jag var särskilt intresserad av ämnet korruption och att intervjun främst gällde denna aspekt av arbetet. Men oftare var det ändå så att det var jag som tog upp ämnet, som i utdraget nedan. Utdraget är hämtat från inledningen av intervjun och biståndsarbetaren Ida berättar om sina olika arbeten inom biståndsverksamhet:

Ida: /---/ ... första jobbet hade jag '89 då i (landet Y).

Joakim: Okej.

Ida: Och sen det sista nu var, jag kom, flyttade hem ifrån (landet Z) i höstas.

Joakim: Ja ja, okej.

Ida: Så det är från och med '89 till idag [kort skratt].

Joakim: Ja ja, okej.

Ida: Så det har bara varit bistånd [kort skratt] hela tiden.

Joakim: Ja. Men då har du mycket... alltså har du eh... om vi tänker då det här med... korruption och mutor och så...

Ida: Mm.

Joakim: Är det nånting du har... stött på?

Ida: Eh ja [kort skratt], *mycket!* I olika sammanhang.

Redan genom de inledande orden signalerar jag att vi nu ska prata om något som kan vara känsligt. Jag avbryter mig två gånger för att sedan säga "om vi tänker då det här med... korruption och mutor och så". "Om vi tänker då det här med..." är en försiktig formulering; den tycks förutsätta en viss motvilja att tala om ämnet ifråga. Vi kan lätt tänka oss fraser som "om vi tänker då det här med mutor" eller "om vi tänker då det här med ditt sexualliv" eftersom vi spontant uppfattar dessa ämnen som potentiellt känsliga. Det skulle däremot te sig märkligt att till exempel fråga "om vi tänker då det här med ditt namn". En annan tolkning kan vara att detta helt enkelt är en övergång från småprat till "business" eller allvar, eller en övergång från mer informellt samtal till mer formellt. Så kan det vara, men jag menar ändå att det finns fog för att hävda att jag uttrycker mig extra försiktigt i intervjuerna. I viss mån är övergången från informellt till formellt samtal redan överstökad i samband med att bandspelaren startats och intervjun påbörjats en kort stund tidigare.

Jag använder uttrycket "det här med" vilket följs av en kortare paus. Efter det följer "korruption och mutor och så". Även här blir det besynnerligt om vi byter ut ämnet mutor och korruption mot något som allmänt betraktas som okontroversiellt: "ditt namn och så". Uttrycket "det här" är också av intresse. Jag undviker till en början att använda orden mutor och korruption, och att uttrycket "det här" kan användas för att ersätta ord som av någon anledning upplevs som laddade är en rimlig tanke. Tolkningen bör dock göras med viss försiktighet. Man kan alternativt tänka sig att uttryck som "det här" helt enkelt används för att det är kortare än att hela tiden säga "mutor och korruption". Likväl är det så att uttryck som "det här" återkommer påfallande ofta i intervjuerna som en beteckning för ämnet korruption.

När jag uttrycker mig som i exemplet ovan så bidrar detta till att rama in ämnet mutor och korruption som känsligt redan från början av intervjun. Intervjupersonen behöver inte göra det; jag gör det genom mitt sätt att ställa frågan. En mer explicit variant av detta uttryckssätt finns i en annan intervju, där jag talar med biståndsarbetaren Kaj. Efter att han kort presenterat sig själv och sin organisation tar jag upp ämnet korruption:

Joakim: Ehh... Ja, vi kanske egentligen ska... ehh gå direkt på det här, och inte tassa kring det, utan det här med erfa-, alltså dina erfarenheter av... korruptionen, ditt möte med det som hjälparbetare. Hur, hur ser dom ut?

Kaj: Ja [kort skratt], då måste man ju förklara att som... det jobb jag gjort. Den nivån jag är på nu så stöter jag inte på det i den... *brutala* form som man gör som Kalle Svensson och Nisse Persson och så här, men...

Joakim: Nej.

Kaj: Det [som] det handlar om med korruptionen först och främst då, det handlar ju om att jag kommer till gränsen, jag ska över en gräns.

Efter detta följer en omfattande redogörelse för biståndsarbetarens erfarenheter vid olika gränsövergångar. Här är det tydligt att jag som intervjuare pekar ut ämnet som känsligt på ett väldigt explicit sätt. Det kan rentav hävdas att jag gör ämnet känsligt i kontrast till intervjupersonens mer ogenerade sätt att formulera sig. Mest iögonfallande är givetvis uttrycket ”och inte tassa kring det”. Vid andra tillfällen kan man alltså anta att det har tassats kring det, och ett ämne som det brukar tassas kring är en stark kandidat till att vara ett känsligt ämne. Användandet av ordet ”egentligen” är något oklar, men den förutsätter på något sätt att jag hade planerat att *inte* gå direkt på ämnet utan tänkte prata lite om andra saker först. Det bör också noteras att jag även i detta utdrag använder uttrycket ”det här”, till och med två gånger i en relativt kort passage. Även här bidrar jag alltså som intervjuare till att peka ut ämnet som känsligt.

Kaj var den ende av biståndsarbetarna som begärde (och fick) en skriftlig garanti om att han och hans organisation skulle få vara anonyma. Men denna försiktighetsåtgärd tycks alltså inte ha varit nödvändig på grund av ämnet i sig. Kaj har inga problem med att diskutera ämnet korruption, men han vill inte att hans berättelser ska kunna kopplas direkt till honom. Det tyder på att ett ämne kan vara känsligt under vissa omständigheter, men inte under andra. Om Kaj inte hade garanterats anonymitet är det däremot troligt att han hade uttryckt sig annorlunda och sannolikt varit mindre frispråkig under intervjun. En tredje och sista variant som jag vill ta upp är den följande. I denna passage är det svårt att hävda att jag medverkar till att göra ämnet känsligt, men min reaktion på intervjupersonens sätt att utan omskrivningar diskutera ämnet är ändå talande. Biståndsarbetaren Jan berättar om sina erfarenheter när det gällde att föra in varor i landet där han arbetade:

Jan: /.../ om man skulle ha in varor i landet. Då eh... om man gick och frågade en speditiionsfirma vad dom skulle ha för tullklarering och sånt där. ”Ah det var ju då fasta kostnader, men det var ju reglerat” och så där, ”och sen är det ju då den administrativa avgiften, eller hanteringskostnaden”. ”Jaha, vad menar du då?”. ”Jaa, för att... för tullarna överhuvudtaget tittar på papperna”, och eh... ”jo, men det är okej, man lägger in det som administrativa kostnader”. Så

när man fick en räkning så stod det ”administrativa kostnader” så och så mycket, och... det höll för en granskning.

Joakim: Ja. Och det var för att få in grejorna i landet?

Jan: Ja, så man lät dom muta istället.

Joakim: Ja. [kort paus] Eller, vad sa du?

Jan: Man lät speditiionsfirman muta i tullen och i hamnen, istället för att göra det själv.

Jan talar till synes ogenerat om hur hanteringen av införseln av varor kunde gå till i landet där han arbetade med bistånd: ”man lät dom [speditiionsfirman] muta istället”. Det är rentav så att rättframheten överrumplar mig i egenskap av intervjuare. Min reaktion på hans yttrande uttrycker förvåning och jag undrar om jag verkligen hörde rätt: ”Eller, vad sa du?”. Det som inte verkar vara särskilt känsligt för Jan förefaller istället vara känsligt för mig som intervjuare. Om jag inte ansåg korruption vara ett känsligt ämne så skulle det inte finnas någon anledning att bli överrumplad. Möjligen tycker jag rentav att Jans formulering är *alltför* rättfram och i det avseendet kanske en aning plump.

Det var inte särskilt vanligt att intervjupersonerna i mina intervjuer uttryckte sig så rakt på sak, men det kan inte uteslutas att fler hade gjort liknande yttranden om jag inte själv hade bidragit till ämnets känslighet. Det är naturligtvis svårt att avgöra exakt vilka konsekvenser mitt sätt att ställa frågor haft för hur intervjuerna gestaltat sig. En del av intervjupersonerna är som jag tolkar det måna om att uttrycka sig försiktigt. Andra tycks emellanåt snarare vara benägna att berätta om sina erfarenheter på ett sätt som kan ses i ljuset av Reismans (1979) ”braggadocio factor”; det kan handla om överdrifter snarare än underbetoningar. Ytterligare andra är svåra att placera in något av dessa fack och deras redogörelser ter sig inte som vare sig skryt eller försiktighet. Detta tyder på att det inte bara är mitt sätt att ställa frågorna som är av betydelse, utan det rör sig självfallet om ett *samspel* mellan mig och intervjupersonerna.

Att bryta känslighetsbarriären

Som ett avslutande exempel, och en metodologisk parallell, vill jag nämna kriminologen John Braithwaites (1984) studie av korruption inom läkemedelsindustrin, där läkemedelsbolag ibland fått kritik för sina sätt att marknadsföra sig. Braithwaite beskriver det som att han i de inledande intervjuerna han gjorde med chefer inom läkemedelsindustrin var försiktig när det gällde att ta upp frågan om korruption. I den mån han nämnde frågan gjorde han det genom att hänvisa till andra exempel och tog upp ett vid den tiden uppmärksammat fall med den amerikanska flygplans-tillverkaren Lockheed. Han använde en standardfråga:

I've read a lot in the newspapers about Lockheed and bribing foreign government officials. Do you think many of your competitors in the pharmaceutical industry engage in that sort of activity? (Braithwaite, 1984, s. 13).

Det kan noteras att Braithwaite här väljer att placera frågan om korruption på en viss distans till läkemedelsbolagen. Exemplet i standardfrågan (Lockheed) handlar om en helt annan typ av företag. Dessutom ställer han en fråga om hur konkurrenterna agerar i dessa frågor, snarare än hur intervjupersonens företag agerar. Även det senare innebär en form av distansering när det gäller korruptionsfrågan. Resultatet var dock magert. Cheferna gav i sin tur en form av standardsvar och kunde till exempel säga att de hade hört talas om korruption, men det var i det förflutna och förekom inte bland seriösa företag inom läkemedelsindustrin idag. Eller så svarade man mer allmänt och övergripande att läkemedelstillverkarna minsann levde upp till de allra högsta etiska krav som kan ställas på organisationer:

We're in the business of saving human lives, and that leads to higher ethical standards than you'll find in any other industry (Braithwaite, 1984, s. 13).

Enligt Braithwaite började cheferna inte prata om frågan på allvar förrän han bytte strategi. Han började istället uttrycka det som att han visste att läkemedelsföretagen ägnade sig åt korrupta praktiker och att detta var ett välkänt faktum:

I know that most of the major pharmaceutical companies, including your own, have disclosed to the SEC [Securities and Exchange Commission] the making of corrupt payments in many parts of the world. I've spoken to people at the SEC who interview companies on such matters and they tell me that the practices are still widespread. Why do large corporations feel that they have to do this sort of thing? (Braithwaite, 1984, s. 13 f).

Han fann att de chefer han talade med sällan blev aggressiva eller defensiva. Snarare upplevde han att han bemöttes med mer respekt än tidigare, som en insatt person som visste vad han talade om. Braithwaite tyckte rentav att en del av dem föreföll lättade, genom att de nu fick tillfälle att samtala med en person som uppenbarligen var insatt i en fråga de själva kände var ett dilemma för deras organisationer att hantera.

Med den nya strategin gav merparten av cheferna inte längre några standardsvar, utan började istället tala mer öppet om sina erfarenheter av korruption i läkemedelsbranschen. I detta fall går det att hävda, med utgångspunkt i hur Braithwaite själv beskriver och tolkar sina erfarenheter, att hanterandet av det "känsliga" ämnet under intervjuerna var avgörande för studiens resultat. En överdrivet försiktig behandling av ämnet korruption hade rentav lett till en form av osynliggörande av det fenomen Braithwaite ville studera. Genom att bryta känslighetsbarriären kunde ämnet diskuteras mer öppet och otvunget.

En konstruktionistisk ansats

Som avslutning vill jag förespråka vad som kan beskrivas som en konstruktionistisk intervjuansats (Silverman, 2011, s. 181 ff). Intervjun är ingen direktrapport eller avspeglning från vare sig intervjupersonens eller intervjuarens externa verklighet. Alltsedan den ”språkliga vändningen”, då språkets roll på allvar började uppmärksammas inom samhällsvetenskapen, har ett sådant kunskapsteoretiskt anspråk framstått som problematiskt och ifrågasatts (Börjesson, 2003; jfr. Potter, 1996). Språket avbildar inte verkligheten, utan snarare handlar det om en radikal åtskillnad mellan språket och verkligheten. Det finns ingen slutgiltig och entydig korrespondens mellan orden och de ting orden används för att beskriva. Kritiken har bland annat lett till ett upplösande av den skarpa gränsen mellan intervjuare och intervjuperson, ett växande intresse för fenomenologiska och etnometodologiska perspektiv och en inriktning mot analys av berättelser (Fontana, 2001).

En intervju består till största delen av tal (ibland analyseras även gester, miljön där intervjun äger rum och så vidare) som är transkriberat till bokstavstecken; en intervju är åtminstone i analytisk mening en *text*. Och en text är inte och kan inte vara en direkt återspeglning av den yttre verkligheten. Däremot är texten en verklighet i sig själv, skapad genom social interaktion under intervjun. Därmed finns det inte heller någon självklar intervjuetnologisk poäng med att sträva efter neutralitet som intervjuare. Det *kan* vara så att ett förhållningssätt där intervjuaren tillåter sig att vara en ifrågasättande och aktiv samtalspartner kan ge mer livfulla och uttrycksfulla beskrivningar och berättelser från intervjupersonen (Holstein & Gubrium, 1995). Dessa är enligt ett konstruktionistiskt perspektiv varken mer sanna eller mer falska än de som ges då intervjuaren intar en mer neutral och accepterande roll.

Däremot kan det finnas andra skäl att inta en konfliktundvikande och accepterande hållning; det beror alldeles på syftet med intervjun och vad den handlar om. Det kan till exempel vara fråga om att ett terapeutiskt syfte eller en strävan att undvika att kränka intervjupersonen. Intervjuaren måste alltså vara kreativ och fingertoppskänslig under intervjun. Patricia A. Adler och Peter Adler (2001) tycks uppfatta motviljiga intervjupersoner som ett stort problem inom intervjuforskningen. De uttrycker en förhoppning om att människor i framtiden ”[...] will be less taciturn than they are in the fairly paranoid environment in which we currently live” (Adler & Adler, 2001, s. 531). Här kan man dock lika gärna hävda motsatsen. Andra forskare har pekat på den bekännelsekultur det finns tecken på i samtiden, där människor verkar vara beredda eller rentav angelägna att lämna ut alla möjliga tänkbara detaljer – inklusive ”känsliga” sådana – ur sina liv i dokusåpor och pratshower på TV (Lowney, 1999).

I en del sammanhang kan det säkert finnas goda skäl att oro sig för intervjupersonernas eventuella motvilja att tala om vissa saker, men i många fall tror jag att den potentiella känsligheten hos ett ämne hellre bör ses som en tillgång. Det förmodat känsliga kan, till skillnad från det rutinmässigt triviala, faktiskt vara spännande och intressant att tala om! Och som vi redan sett vore det förhastat att förutsätta att

den förmodade känsligheten skulle utarma berättelserna på innehåll; det kan vara precis tvärtom. Däremot kan det när det gäller potentiellt känsliga ämnen finnas en känslighetsbarriär som behöver överskridas för att nå fram till det fenomen som ska studeras. Det kan finnas intervjuer där försiktighet är nödvändig och önskvärd, men i den mån det försiktiga och återhållsamma förhållningssättet blir slentrian tror jag att det finns en uppenbar risk att värdefulla berättelser går förlorade i omsorgen om det känsliga ämnet.

Referenser

- Adler, P. A. & Adler, P. (2001). The reluctant respondent. Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (eds.), *Handbook of Interview Research*. London, Thousand Oaks & New Delhi: SAGE
- Bergmann, J. R. (1992). Veiled morality: notes on discretion in psychiatry. Drew, P. & Heritage, J. (eds.), *Talk at Work. Interaction in Institutional Settings*. Cambridge: University Press
- Braithwaite, J. (1984). *Corporate Crime in the Pharmaceutical Industry*. London: Routledge & Kegan Paul
- Börjesson, M. (2003). *Diskurser och konstruktioner. En sorts metodbok*. Lund: Studentlitteratur
- Fontana, A. (2001). Postmodern trends in interviewing. Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (eds.), *Handbook of Interview Research*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE
- Hammersley, M. & Atkinson, P. (2007). *Ethnography. Principles in Practice*. 5 uppl. London, New York: Routledge
- Goffman, E. (2009). *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*. 5 uppl. Stockholm: Norstedts
- Holstein, J. A. & Gubrium, J. F. (1995). *The Active Interview*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE
- Klockars, C. B. (1974). *The Professional Fence. Thirty years of wheelin' and dealin' in stolen goods*. New York: Aldine de Gruyter
- Lowney, K. S. (1999). *Baring Our Souls. TV Talk Shows and the Religion of Recovery*. New York: Aldine de Gruyter
- Potter, J. (1996). *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE
- Reisman, W. M. (1979). *Folded Lies. Bribery, Crusades, and Reforms*. New York: The Free Press
- Silverman, D. (2011). *Interpreting Qualitative Data. A Guide to the Principles of Qualitative Research*. 4 uppl. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE
- Thelander, J. (2006). *Mutor i det godas tjänst? Biståndsarbetare i samtal om vardaglig korruption*. Lund: Sociologiska institutionen
- Winkler, K. (1995). Conducting the sensitive interview. *Writer*. January, 1995